

**ОКУТУУНУН УСУЛДАРЫНЫН ТАРБИЯЛЫК
МААНИЛЕРИНЕ УЧКАЙ СӨЗ**

Ж.Андабекова

К.Тыныстанов ат. Ысыккөл мамлекеттик университети

Азыркы учурда окутуунун усулун тандап алуу – ар бир мугалимдин түйшүктүү иш-аракети болуп саналат. Албетте, сабактын натыйжалуулугун, сапатын, окутууну өркүндөтүү үчүн анын психологиялык мазмунун ар тараптан терең өздөштүрүүсү зарыл.

Дидактикалык усулдардын маанисин баамдап билүү, аны кандайча пайдалануунун ыкмаларын бөлүп алуу – мугалимдин жетишкен эң чоң ийгилиги деп эсептейбиз. Себеби окуучу менен мугалимдин ортосунда эч кандай конфликт болбойт, тескерисинче, ар бир окутуучуга жекече мамиле жасоого, окутуу учурунда ар кандай формалдуулуктун болуп кетишине жол берилбей калат.

Психологиялык негиздөөсүз башка бирөөлөрдүн ыкмаларын туш келди колдоно берүүгө да болбойт. Бирөөлөр үчүн алчылыктуу ыкма деп мактоого татыктуу болсо, башка бир учурда (кемчиликтер кетирилсе) эч кандай ийгиликке жетпей калышы мүмкүн. Бир эле окуу материалын билбирдей усул менен түшүндүргөндө окуучулар ар кандай деңгээлде өздөштүрүп, кээси такыр түшүнбөй калат. Н.Е. Ведерникова: «Психологиялык анализ баарыдан мурда тигил же бул педагогикалык кубулушту тура кабылдап, башкаруу үчүн, башкача айтканда: окутууну, тарбиялоону кантип жакшыртуу керек, алардын жаратылышында жана мамилеринде эмнелерди эске алуу деген суроолорго жооп берүү үчүн зарыл» [1]. Демек, мугалим окуучуларга билим берүүдө болгон мүмкүнчүлүктөрдөн толук пайдалануу, чарчап-чалыгып калууда жол бербөө деп эсептейбиз.

Кызматташтыктын педагогикасында бир аз эле жөндөмдүүлүк болсо, ал өнүгүп отуруп ой жүгүртүүгө алып келерин белгилейт. Окуучу өзү ойлонот, ал анны кандайча ишке ашыруунун жолун тактай баштайт. Мугалим ошол учурда кичинекей эле жылт эткен учкунду байкаса, окуучуну демдендирип, дагы ойлонууга түрткү берет. Мен өзүм иштеп кетем деген, ишеничтин оту тутана баштайт. Улам убакыт өткөн сайын окуучунун жөндөмдүлүгү өсө берет, алдынкы окуучуга теңелет. Эгерде аны жемелеп, бир нерсени жасоого мажбурлап, өзүнчө сабак өткөрсөк ж.б. эч натыйжасыз калат.

Окуучунун өзүн-өзү урматтоо кызыкчылыгына эч качан шек келтирбөөгө мугалим аракет кылуу керек. Окуучуга келтирген кемчилигин жайынча түшүндүрүп, түшүнбөй татаалданып кеткен жерлерин көрсөтүп берүү жолу менен анны кордобой, баланын инсанына шек келтирбей туруп бардык маселени чечип алууга болот. Окуучу менен мугалимдин ортосунда бекем ынтымак, өз ара түшүнүү мамилелери пайда болот. Негизги максатыбыз - балдарга ак ниет, акыл-эстүү болууга мүмкүнчүлүк берип, өздөрүнүн билими бар экендигине ишендирүү болуп саналат. Сабак – бул коллективдүү эмгек. Мугалимдин жана окутуучулардын коллективдүү чыгармачылыгы. Сабакта бир дагы окуучу эмгектенбей олтурбаш үчүн, сөзсүз, окуучулар менен мугалимдин ортосунда толук кызматташтык, ишмердүүлүк мамиле түзүлүшү зарыл.

Кыргыз эли өз алдынча улут болуп түзүлгөнчө чейин көп кыйынчылыктарды башынан өткөрдү. Ар кимдер менен жакындашууга, алардын жетишкен маданий байлыктарынан пайдаланууга, үйрөнүүгө аракет кылган.

Азыркы биздин доорго келип жеткен белгилүү чыгармалар («Кутатгу билик»

жана башка) туран тилинде жазылган жалшыга орток чыгарма. Бул жөнүндө белгилүү изилдөөчү окумуштуу К.Дыйканов мындай дейт: Өзүнчө алфавит алганга чейин түрк нарейчилери: кыргыз, казак, татар, уйгур жана башка сыйяктуулар улуттук тил болуп бөлүнгөн эмес. Мисалга, 1911-жылы Уфада басылган «Казак, кыргыз балдары үчүн алифбе йаки төтө окув» деген китепти караныз. Казак, кыргыз балдары үчүн бирдей болгон. Диалектилерди адабий тилге бириктирип жок кыла турган, же диалектилерди өзүнчө улуттук тилге айландыра турган курал - орфография экендиги Орус Академиясы жакшы билген, буга кыргыздар түшүнгөн эмес. Ошону үчүн 1912-жылы Акмат Бектурсунов «Казакча алифбе» басып чыкса, Ишеналы Арабаев 1924-жылы кыргыздын улуттук алфавитин иштеп чыкты. Ошентип казак менен кыргыздар бөлүндү [2, 5-6.].

Мына ушул 1924-жылдан баштап кыргыз, казак чогуу болбостон, өз-өзүнчө окуу иштери боюнча ажырымдашып кеткен. Бул мамлекеттик документте туура берилген датаны белгилеп койсок, ашыкча болбос, себеби, араб алфавити 30-жылга чейин колдонуп келди деген пикирлер көп кездешет. Анданда көп убакыт эл арасында жашай бериши мүмкүн, бирок кабыл алган законду туура кабыл алган дурус.

1924-жылы араб алфавити кирген. Ал 1928-жылга чейин колдонулуп, анан ал латын алфавитине көчкөн. 1939-жылы март айынан тартып орус алфавитинин негизинде кыргыз жазуусун өнүктүрүү жөнүндө долбоор талкууга коюлду. Ага Ж.Шүкүров, К.К.Юдахин, А.Толубаев, Б.М.Юнусалиев, С.Токтогонов сыяктуу илимпоздор кайтышкан. Жаңы алфавитке 1941-жылы 31-январда Кыргыз Республикасынын түзүлгөнүнүн 15 жылдыгында, Кыргыз ССРнин Жоргорку Кеңешининин 1-чакырылган 4-сессиясында орус алфавитине өткөн.

Октябрь революциясына чейин араб тилин билгендер эки процент болгон деп жүрөт. Кыргыз балдары тамга методу менен окуп, жаттап, тили келбей азап тарткан. – Сенин тилиң калың, туура айга албай жатасың деп молдоке жемелеп, баланын тилин чий менен (асты-үстүнө салып) сыдырганда кара кочкул кан акты деп энемдин айтканы күнү бүгүнкүдөй эсимде. Тайатам, үй көтөрүп, молдону толук камсыз кылып, балдарын окутчу экен («Эти сеники, сөөгү меники», - деген аталар молдого каршы туруп, баласына болуша алган эмес) Чиркин, жүрөксүз молдо!

Араб тамгасы жөнүндө Ф.Энгельс: «Эгерде алты тамгасы бүт бир түрдө болуп, үндүү тыбыштары жок болгон ушул каргыш тийген араб алфавити болбосо, анда мен анын бүт граматикасын 48 сааттын ичинде гана үйрөнүп чыгар элем», - деп айткан экен [4, 495-6.].

Кыргыз эли тектеш элдердин жардамы менен төмөнкүдөй усулдан пайдаланган: 1. Тамга методу. 2. Муун методу. 3. Тыбыш методу. 4. Бүтүн сөз методу. 5. Аналитика-синтетикалык (талдоо-жыйноо) методу. Бул методдор башка элдер үчүн көптөгөн мезгилди өз кучагына камтысада, кыргыз эли үчүн сабатсыздыкты жоюда, кыргыз жаштарына билим берүүдө көпүрө болуп берди.

1980-1990-жылдын аралыгында индивидуальный, дифференцированный, проблемный методдорун тарала башташы жана ишке ашышы мугалимдер менен окуучуларга көп ийгиликтерди алып келди. Талап да бар эле. Мугалимдер бул метод менен иштөөдө билим дээңгелин жогорулатууга, изденүүгө, окутуунун эффективдүү жолдорун табууга кирише баштады. Өз ара сабактарга кирип, талкуу жүргүзүп, кетирген кемчиликтерин талдоонун өзү да иштин ийгилиги эмеспи. Буларга куйрук улаш чыккан стандарттуу эмес сабактын да алгылыктуу жакшы сабактары болду [3].

Бул сабакта окуучу эркин ойлонууга, шыгына карата ыр саптарын чыгарууга, сүрөт туртууга өзүнө керектүү нерселерди тандай билүүгө, табышмак, кросворд түзүүгө карата аракети артат, өз алдынча иштей алуу жөндөмдүүлүгү өсөт.

Кадам артынан кадам – окутуунун жалпылаштырылган формасы катарында көп жылдар бою мектепте ийгиликтүү өткөрүлүп жатат. Мугалим ар тараптуу билим дээңгелине ээ болуш керек. Сабакты органикалык түрдө бекем бириктирмейинче, сабак өз максатына жетпей калышы мүмкүн. Окуучуну кызыктыруу башкы мааниге ээ болот.

Окуучунун ойлоо жөндөмүн өстүрүүдө кластер, синквейн сыяктуу ар кандай ыкмалар (окуучунун өтө зирек экенин биле алабыз) жөнөкөй эле көрүнгөнү менен иштей келгенде көп кырдуу билимди талап кылары турат. Мен интерактивдүү метод менен өтүүдөгү алтын эрежени сушун кылайын:

1. Сүйлөп жатканда бири-бириңердин сөзүңөрдү бөлбөгүлө.
2. Оюңарды айткыңар келсе, колуңарды көтөргүлө. Кимдин качан сүйлөшүн мугалим чечет.
3. Айткан адамдын өзүн эмес идеяларын сындаш керек.
4. Ар кимдин пикир айтууга укугу бар, бирок көп сүйлөбөш керек.
5. Ар кандай пикир айтканда, колдоого алынат.
6. Эң мыкты идеялар талкууларда жаралат.
7. Мугалим биздин укуктарыбызды коргоп, ишибизди багыттап турат.

Интерактивдүү метод боюнча деле мугалим менен окуучунун ортосундагы өз ара бири-бирине жакшы түшүнүү, сыйлоо, сабакты өздөштүрүү, изденүү иш-аракеттери негизи мааниге ээ.

«Алтын эреже» бүгүн чыга калган жок. Негизи адеп мектептен окуй баштаганда (1-жолу) пайда болгон. Азыркы талаптар биз окуп жүргөндө эле бар эле, азыр өркүндөтүлүп жатпайбы.

Эң негизгиси – биз Адам баласын, келечектеги ордубузду басуучу ар түрдүү кесиптин ээлерин окутуп жатабыз. Билимбизди, күчүбүздү алардан аэго жол берилбейт. Алар билимдүү, адамкерчиликтүү, чечкиндүү, борукер инсан болуш керек. Окуган адам гана окута алат деген сөз бар. Баарыбыз окуп, кемтик жерибизди толуктап туралы.

АДАБИЯТТАР

1. Ведерникова Н.Е.. Сабакты технологиялык анализдөөнүн кээ бир элементтери жөнүндө. //Эл агартуу, 1979.
2. Дыйканов К. Эне тилибиз. -Алматы. -1991. 5-6.
3. Дабаев К., Андабекова Ж.. Азыркы кыргыз тилин окутуунун дидактикалык негиздери. -Каракол, 2004.
4. К.Маркс и Ф.Энгельс. - Соч., т. XXI, 1932, 495-6.